

РОЗДІЛ 6 ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

УДК 349.422.22

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ ШЛЯХОМ ЗДЕШЕВЛЕННЯ КРЕДИТІВ

LEGAL BASIS BY STATE SUPPORT AGRARIANS CREDITS REDUCTION

Григор'єва Х. А.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права

Національного університету «Одеська юридична академія»

Стаття присвячена дослідженню правового регулювання надання фінансової державної підтримки суб'єктам господарювання в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів. Проведено аналіз основних проблемних питань здійснення відповідної компенсації частини відсотків за кредитними договорами аграріїв. Зроблено висновки щодо напрямів удосконалення законодавства у цій сфері.

Ключові слова: здешевлення кредитів, кредитна субсидія, компенсація частини відсотків за кредитним договором, державна підтримка сільського господарства, аграрний протекціонізм.

Статья посвящена исследованию правового регулирования предоставления финансовой государственной поддержки субъектов хозяйствования в агропромышленном комплексе путем удешевления кредитов. Проведен анализ основных проблемных вопросов осуществления соответствующей компенсации процентов по кредитным договорам аграриев. Сделаны выводы о направлениях усовершенствования законодательства в этой сфере.

Ключевые слова: удешевление кредитов, кредитная субсидия, компенсация части процентов по кредитному договору, государственная поддержка сельского хозяйства, аграрный протекционизм.

The article investigates legal regulation of state financial support to agricultural enterprises by easing credit. The analysis of key challenges implementation of appropriate compensation of interest on credit agreements farmers. The author makes conclusions about direction of improvement of legislation in this area.

Key words: cheaper loans, loan subsidies, compensation of interest on loan agreement, state support of agriculture, agricultural protectionism.

Актуальність теми. Складна соціально-економічна ситуація, яка панує в Україні, має закономірним наслідком загострення проблем, типових для вітчизняного сільського господарства. Однією з найбільш розповсюджених проблем у даній сфері можна назвати дороге банківське кредитування. Навіть у розвинених країнах кредитування аграрних підприємств здійснюється за більш високими ставками, ніж в цілому по економіці [1, с. 161]. У зв'язку з цим набуває актуальності дослідження шляхів державної підтримки, зокрема тієї, що спрямована на здешевлення кредитів, наданих сільськогосподарським підприємствам. У 2015 році було прийнято новий Порядок використання коштів, передбачених у Державному бюджеті для фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів, положення якого вимагають наукового аналізу зокрема з огляду на те, що Державним бюджетом на 2015 рік передбачалося фінансування такої статті видатків.

Правові питання державної підтримки сільськогосподарства були предметом наукових пошуків таких учених, як: О.В. Гафурова, В.М. Єрмоленко, С.І. Марченко, С.О. Ніщерна, В.І. Семчик, А.М. Ста-

тівка, В.Ю. Уркевич та інших. Економіко-правові засади здешевлення кредитів розглядалися у працях таких науковців, як: А.В. Безкровний, В.І. Власов, М.В. Гладій, М.Я. Дем'яненко, А.М. Ісаян, Т.В. Калашнікова та інші. Проте законодавство і соціально-економічні реалії стрімко змінюються, а це вимагає сучасного аграрно-правового дослідження відносин, які складаються у зв'язку з державною підтримкою заходів в АПК шляхом здешевлення кредитів.

Отже, **метою статті** є аналіз правового регулювання механізму державної підтримки суб'єктів господарювання АПК шляхом здешевлення кредитів, залучених за банківськими кредитними договорами.

Виклад основного матеріалу. У Законі України «Про державну підтримку сільського господарства України» (далі – Закон) передбачаються основні напрями державної підтримки аграрних підприємств. Серед них виокремлюється фінансова підтримка суб'єктів господарювання АПК. У спеціальній літературі зустрічається думка, що потреба у наданні державної підтримки сільськогосподарським товаровиробникам через механізм здешевлення кредитів сягає обсягу 1,8 млрд. грн. [2, с. 38; 3]. У Законі України «Про Державний бюджет України на 2015 рік» перед-

бачалося 300 млн. грн. на фінансування відповідної програми під назвою «Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів» [4]. З метою встановлення детальних правил використання виділених коштів 29 квітня 2015 року було прийнято постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у Державному бюджеті для фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів» [5] (далі – Порядок). Науковий аналіз та зіставлення положень Закону і Порядку не лише надають змогу порівняти описаний в них механізм компенсації відсотків за кредитами, але й дозволяють зробити на цій підставі певні науково-практичні висновки. Наше дослідження структуроване за основними проблемними питаннями цього виду державної підтримки.

Термінологічне питання. У Законі України «Про державну підтримку сільського господарства України» вказано, що здешевлення кредитів здійснюється в режимі кредитної субсидії. Натомість у Порядку йде мова про часткову компенсацію відсоткової ставки за залученими банківськими кредитами, що лаконічно іменується у тексті «компенсація». Виникає питання щодо неузгодженості між Законом та постановою Кабінету Міністрів України відносно назви даного виду державної підтримки аграріїв. Для вибору найбільш оптимального терміну, що ідентифікував би механізм здешевлення кредитів, варто проаналізувати значення цих понять. Відповідно до Угоди про субсидії і компенсаційні заходи, що підписана в рамках Світової організації торгівлі, субсидією вважається «фінансове сприяння, що надається на території держави-члена СОТ урядом або будь-яким державним органом, підтримка доходів чи цін у будь-якій формі у розумінні Статті XVI ГАТТ 1994, а також вигода, що надається таким чином» [6]. Під компенсаційними заходами маються на увазі, у першу чергу, компенсаційні мита.

Таке досить широке значення субсидії виправдане з огляду на етимологію самого поняття «субсидія», адже дане слово походить від латинського «*subsidiūm*», що означає – підтримка, допомога у найбільш загальному розумінні. Компенсація походить від латинського слова «*compensatio*» – відшкодування, тобто передбачає певне повернення. При цьому відшкодування може мати позитивне чи негативне значення. У випадку надання відшкодування, яке відбувається без правопорушення, на безконфліктній основі, з метою надання підтримки – воно має позитивне значення. Якщо ж відшкодування відбувається в результаті неправомірного діяння, нанесення шкоди тощо, тоді дане поняття матиме негативне значення. Компенсація має аналогічні ознаки. Судячи з процедури здешевлення кредитів, яка передбачає повернення частини вже попередньо сплачених відсотків сільськогосподарським підприємством згідно з кредитним договором, то можна дійти висновку, що даний вид державної підтримки має характер компенсації (відшкодування в позитивному значенні).

У ст. 13 Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» мова йде про два можливі види фінансової підтримки суб'єктів АПК – шляхом надання кредитної субсидії чи компенсації лізингових платежів. Сутність даних механізмів єдина: держава компенсує частину коштів, що сплачує підприємство комерційному банку за кредитним чи лізинговим договором. На наш погляд, більш доцільно замість поняття «кредитна субсидія» використовувати поняття «компенсація частини відсотків за кредитними договорами», що краще відображає правову сутність цього виду державної підтримки аграріїв, а також демонструє спільну природу із компенсацією лізингових платежів.

Розмір компенсації. Відповідно до п. 13.3 Закону встановлено дві межі для визначення розміру кредитної субсидії у національній валюті – не менше 1,5 облікові ставки НБУ та не більше розміру процентів, передбачених за кредитним договором. Керуючись цими межами, Кабінет Міністрів України має щороку встановлювати конкретний розмір кредитної субсидії. Однак у Порядку встановлено дещо інші граничні межі розміру компенсації: вона надається у розмірі 50 відсотків облікової ставки НБУ, що діє на дату нарахування відсотків, але не вище процентів по кредитному договору. При цьому вводиться нове положення, за яким компенсація може надаватися лише за тими кредитними договорами, сума відсотків та розмір плати за надання інших банківських послуг за якими не перевищує 30 відсотків річних. Відносно встановлення компенсації у розмірі 50 відсотків облікової ставки НБУ варто вказати, що це положення має законодавче підґрунтя, а саме: у ст. 12 Закону України «Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001–2004 років» закріплено відповідний розмір державної компенсації за кредитами [7]. Однак даний Закон було прийнято у 2001 році та на визначений час, а вже у 2005 році набув чинності Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України», розрахований на довгострокову дію. Отже, положення Закону, який набув чинності пізніше, мають пріоритетне значення при виникненні розбіжностей.

Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України» передбачається субсидування кредитів у національній та іноземній валюті, але відповідно до п. 1 Порядку часткова компенсація відсоткової ставки надається за залученими банківськими кредитами лише у національній валюті.

У п.п. 13.3.3 Закону встановлено особливий збільшений розмір кредитної субсидії – не менше як 90 відсотків банківських процентів, за якими отримані кредити в національній та іноземній валюті на будівництво оптових ринків сільськогосподарської продукції, виробничих приміщень, тваринницьких і птахівничих комплексів, а також на будівництво сховищ для зберігання зерна, овочів та фруктів [8]. При цьому кореспондуючої норми у Порядку не передбачено, тобто дане положення не фінансується.

Цільовий характер. Кредитна субсидія (компенсація) за Законом та Порядком має строго цільовий ха-

ракти, тобто надається лише на здешевлення кредитів, які спрямовані на конкретні виробничі потреби. Однак перелік даних цілей у відповідних нормативно-правових актах не збігається. Згідно з п.п. 13.3.2 Закону цілі, на які використовується кредит, диференціюються в залежності від його строку. Так, за короткостроковими кредитами кредитна субсидія надається: а) для покриття виробничих витрат; б) для закупівлі у сільськогосподарських товаровиробників виробленої ними сільськогосподарської продукції. Кредитна субсидія надається за середньостроковими кредитами, залученими: а) для придбання основних засобів сільськогосподарського виробництва; б) для здійснення витрат, пов'язаних із будівництвом і реконструкцією виробничих об'єктів сільськогосподарського призначення, а також із переробкою сільськогосподарської продукції. Кредитна субсидія надається за довгостроковими кредитами, залученими: а) для придбання основних засобів сільськогосподарського виробництва, обладнання для виробництва та переробки сільськогосподарської продукції; б) для будівництва та реконструкції виробничих об'єктів (у тому числі оптових ринків сільськогосподарської продукції, сховищ для зберігання зерна, овочів та фруктів) [8].

Відповідно до п. 4 Порядку перелік цілей, на які спрямовано кредитні кошти, звужено, не диференційовано, деталізовано та викладено таким чином: закупівля пально-мастильних матеріалів, насіння, мінеральних добрив, засобів захисту рослин, кормів, сировини та інгредієнтів для виробництва комбікормів, ветеринарних препаратів, молодняка сільськогосподарських тварин та птиці, обладнання для тваринницьких ферм і комплексів, запасних частин для ремонту сільськогосподарської і зрошувальної техніки та обладнання, енергоносіїв та оплати послуг, пов'язаних із виконанням ремонтних робіт, робіт (послуг) із підготовки та обробки ґрунту, захисту рослин від хвороб і шкідників, збирання врожаю [5]. Як помітно при зіставленні, основний акцент у Порядку зроблено на здешевлення, у першу чергу, кредитів, спрямованих на виробничі витрати. Значно менше можливості отримати компенсації за кредитами, що спрямовані на придбання основних засобів.

Контроль за цільовим використанням кредитної компенсації має превентивний характер. Це пояснюється тим, що компенсація відсотків за кредитним договором надається після пред'явлення платіжних документів, що підтверджують придбання товарів чи послуг, на які був спрямований кредит. Сільськогосподарське підприємство сплачує відсотки у повному обсязі банку, а вже потім отримує через казначейство державну компенсацію. Це у певній мірі негативно відбивається на підприємстві, адже воно змушене вилучити кошти зі свого обігу для виплати цих процентів. Професор О.М. Бородіна пропонує захистити аграріїв від списання процентів із банківських рахунків та вилучення обігових коштів шляхом введення механізму кредитних сертифікатів. Ці сертифікати підприємство може витратити на виплату комерційному банку частини компенсації по процентній ставці за кредит, а банк, у свою чергу, погашатиме сер-

тифікат через казначейство [9, с. 121–122]. За такого підходу сільськогосподарське підприємство отримує максимум вигоди від даного виду підтримки за тих самих витрат із боку держави. На наш погляд, такий механізм заслуговує на увагу та може бути пристосований до українських реалій.

Конкурсні засади. Закон та Порядок встановлюють обов'язкове правило щодо надання кредитної компенсації лише на конкурсних засадах. При цьому Закон не містить певних орієнтирів для визначення переможців, не встановлює головних критеріїв конкурсного відбору. Законом закріплено лише негативні умови, що перешкоджають суб'єктам АПК отримати кредитну субсидію. Так, відповідно до п.п. 13.3.4 та п.п. 13.4.4 Закону субсидія не надається позичальнику: а) якого визнано банкрутом; б) стосовно якого порушено справу про банкрутство; в) який перебуває у стадії ліквідації; г) відносно якого виявлено факти нецільового використання коштів кредитної субсидії (протягом поточного та наступного бюджетного періодів). Порядок передбачає, окрім перерахованих, ще одну негативну умову отримання кредитної компенсації – це відсутність простроченої заборгованості більше ніж 6 місяців перед Державним бюджетом, Пенсійним фондом України та фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування. Однак, при цьому Порядок теж не закріплює певних загальних критеріїв для виграшу конкурсу на отримання компенсації. Проте в п. 10 Порядку міститься положення, відповідно до якого під час прийняття рішення щодо надання компенсації перевага надається таким позичальникам: у першу чергу – тим, що мають чистий дохід (виручку) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за останній рік до 10 млн. грн.; у другу чергу – тим, які провадять діяльність із вирощування та розведення великої рогатої худоби молочних порід, іншої великої рогатої худоби [5].

Аналізуючи дане правило, можна зробити деякі висновки. По-перше, пріоритетними одержувачами державної підтримки у вигляді компенсації кредитних відсотків є підприємства, які отримують обмежений чистий дохід за рік. Слід підкреслити, що встановлено прив'язку не до річного доходу (як, наприклад, у ст. 55 Господарського кодексу України), а до чистого доходу, який з розміром підприємства напряму не пов'язаний. Встановлення верхньої межі чистого доходу вказує на пріоритетну підтримку слабших суб'єктів АПК шляхом здешевлення кредитів. Це є виправданим кроком, особливо з огляду на те, що, як застерігає А.М. Ісайн, за відсутності будь-яких обмежень позичальниками найчастіше стають суб'єкти, які не мають проблем із доступом до фінансування [10, с. 70], тобто не потребують цієї підтримки з боку держави. По-друге, надання переваги сільськогосподарським підприємствам, які розводять велику рогату худобу, обумовлюється загальною тенденцією до особливої підтримки тваринництва в Україні. Однак слід звернути увагу, що пріоритет у даному випадку мають лише ті господарства, які вирощують велику рогату худобу, зо-

крема, молочного напрямку. Тварини, які розуміються під великою рогатою худобою, – це, у першу чергу, *bos taurus* (свійські корови та бики).

Проте встановлення пріоритетів не заміняє собою необхідність передбачення загальних критеріїв вибору переможців конкурсу на отримання компенсації частини відсотків за кредитними договорами. Це має бути надолужено, адже відсутність такого суттєвого положення може звести нанівець позитивний ефект від реалізації державної програми фінансової підтримки аграріїв.

Порядок розподілу коштів. Відповідно до п. 3 Порядку Мінагрополітики визначає річні ліміти та здійснює розподіл бюджетних призначень між департаментами агропромислового розвитку облдержадміністрацій пропорційно середньорічному обсягу виробництва валової продукції сільського господарства (у постійних цінах) за попередні три роки, що передують звітному року [5]. Позитивною стороною такого способу розподілу коштів є те, що це відповідає фактичному стану продуктивності сільськогосподарського виробництва. Негативною стороною є той факт, що в результаті такого розподілу відбувається консервація існуючого стану сільського господарства за регіонами. Альтернативою може бути спрямування коштів із урахуванням перспектив розвитку сільськогосподарського виробництва на певних територіях.

Висновки. Отже, за результатами проведеного дослідження можна зробити певні висновки. Нормативно-правова основа надання державної допомоги суб'єктам господарювання в АПК шляхом здешевлення кредитів досить об'ємна, однак містить певні неузгодженості. Вважаємо, що доцільно запровадити єдине поняття для даного виду державної підтримки та визначати його таким чином: компенсація частини відсотків за кредитними договорами – це вид державної фінансової підтримки суб'єктів господарювання агропромислового комплексу, що надається на конкурсних засадах та полягає у здешевленні кредитів шляхом відшкодування певної частини процентів за користування кредитом, залученим на встановлені виробничі потреби. Дослідження нормативно-правових актів, що регулюють фінансову підтримку суб'єктів господарювання АПК шляхом здешевлення кредитів, демонструє потребу в конкретизації та узгодженні нормативних вимог за трьома основними ознаками компенсації частини відсотків за кредитними договорами (конкурсність, цільовий характер, обмеженість у розмірі). У зв'язку з цим від аграрно-правової науки вимагається глибока розробка оптимального правового механізму компенсації частини відсотків за кредитними договорами суб'єктів господарювання АПК із урахуванням потреб економіки та можливостей Державного бюджету.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бабич Ю.А. Кредитування аграрного сектора економіки у розвинутих країнах світу / Ю.А. Бабич // Економіка АПК. – 2012. – № 4. – С. 155–161.
2. Очкуренко С.В. Причини застою та шляхи нормативного стимулювання ринку кредитування сільськогосподарських товаровиробників / С.В. Очкуренко, І.Г. Грабар // Підприємництво, господарство і право. – 2014. – № 7. – С. 37–40.
3. Гвоздь О.В. Теоретичні аспекти впливу державної підтримки на фінансовий стан сільськогосподарських підприємств / О.В. Гвоздь. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/4_SND_2011/Economics/10_79177.doc.htm.
4. Про Державний бюджет України на 2015 рік : Закон України від 28.12.2014 р. № 80-VIII / Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 5. – Ст. 37.
5. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у Державному бюджеті для фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів: постанова Кабінету Міністрів України від 29.04.2015 р. № 300 // Урядовий кур'єр. – 03.06.2015. – № 97.
6. Угода про субсидії і компенсаційні заходи від 15.04.1994 р. // Офіційний вісник України. – 2010 р. – № 84. – С. 446. – Ст. 2989.
7. Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001–2004 років : Закон України від 18.01.2001 р. № 2238-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 11. – Ст. 52.
8. Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України від 24.06.2004 р. № 1877-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 49. – Ст. 527.
9. Бородіна О.М. Державна підтримка сільського господарства: концепція, механізми, ефективність / О.М. Бородіна // Економіка і прогнозування. – 2006. – № 1. – С. 109–125.
10. Ісаян А.М. Пільгове кредитування підприємств АПК: теорія і практика / А.М. Ісаян // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2013. – № 1. – С. 66–71.